

Вашмутланымаш:

Галина Ласточкина – Эдуард Александров

Иктылан – нелылык, весылан – куат!

2022 ийыште Мер Кагаишлан – 30 ий

– Эдуард Васильевич, шочмо калыкнан эртыкыштыже марий-влак латик гана калык Погыныш чумыргеныт. Ончалаш гын, кузе Икымше Погынышто марийын ончыкылыкшо нерген ойленыт, шүдö вич ий эртымеке, тудымак радамлат: марий йылме, тўвыра, йўла, самырык тукум. Пуйто ик курым жапыште изишат ончык каен огынал, ик верыштак тошкыштына. Тыге огеш чуч?

– Ракете, чонештен лекмеке, Сандалыкыш тичмаш огеш логал, аламогай ужашыже каталтын ойырла. Тудо күлдымö семын орбитыште чонештыл коштеш, но озажлан нелылыкым огеш кондо.

Мер илышыште вес семынак. Марий толкын виянаш тўналме годым ятыр марийже ончыл радамыште, күшыл паша верыште лийын. Тунам нуно марий илышын ончыкылыкшо нерген шоненыт мо? Пенгыде койышым ончыктеныт, ончылъен-влаклан полшеныт? Нунын деке йодыш шуко. Саман вашталтмеке, ончылно лийше-влак «ракетын» шенгел ужашышкыже логалыт, но тудын деч ойырлаш огыт төчö, а лач «полшаш вашкат».

Оныжа лиймеке, мый дечем туран йодаш тўналбыч: «Кушто марий йылме, кушто марий школ, кушто книга?» Мый чыла тиде ўлыкö волен кайыме да уэш тудым нöлталаш кугу ўнарым пышташ күлмö годым Оныжа сомылым нальым. Толын ойлышо шуко, полшышо уке. А кунам «айста пырля ыштена» манат – йомыт. Тўрлö кагазым вазат, мероприятийлаште шке чын улмыштым луктын ончыктат. Пуйто меже тидым вес семын, нунын гай огыл, ужына. Ваш-ваш ўчашыме, коклаште öпкем кучымо, айдемын лўмжым ўлыкö волтымо илышнам энгыремышвот семын пўтырен пытарен. Чыла тиде мер пашам ончык огеш нангай, лач нелылыкым веле луктеш.

– Тугеже мер сомыл – тиде нелылык але куат?

– Мер пашам ышташ чылан огыт шоч. Тидлан тыйым Юмо ойыра. Мутлан, Марий Погынышто Мер Канашыш район але регион гыч еным сайлат. Ужыт: айдеме чолга, шке пашаштыже сай лектышыш шуын, шке виктышыжым моткоч сайын нангая. Тидлан тудо тунемын, школым пытарен, университетыште шинчымашым нөлтен. А мер пашаш шогалеш да умыла: тудлан тиде пашам ышташ моткоч неле. Лиеш тунемаш математикым але физикым, а мер пашалан тунемаш ок лий, тудын дене илаш күлеш. Тыгай айдеме мер пашаш толмекше йомеш. Виеш кондымо еглан мер паша – тиде нелылык, а кө тидын дене шочын да ила – куат.

– 2016 ийыште эртыше X Погын тендам Онъыжалан сайлен. Онъыжа лияш кө темлен?

– 2015 ий шыжым Марий калык Погыным эртараш ямдылалтынна. Тунам мый «Марий калык конгресс» мер толкыным вуйлатем ыле. Пашан кугу ужашыже – регионлаште сход-влакым эртарен, делегат-влакым ойырымо – шукталте. 14 апрельыште Марий Погын лийшаш.

27 мартыште, «Йошкар-Ола театральная» фестивалымым петырыме кечын, Михаил Зиновьевич Васютин мылам ойла: «Анатолий Николаевич Иванов (тунамсе Онъыжа) тазалыкшылан көра кокымшо гана сайлалташ огеш тўнал. Тыйым темлат».

Съезд марте кок арня кодын. Мер калык коклаште мыйын лўмем ойлаш тўнгалыч. Ятыр жап шонен коштым, мом ышташ: келшаш да шке кандидатурым Онъыжалан сайлаш лукташ але корандаш. Кум кече гыч Валерий Александрович Мочаев, Владимир Иванович Актанаев дене вашлийын мутланышна. Чонемлан куштылгырак лие – мый келшышым.

Организаций пашам шке дечем корандышым, тудым чыла Марий тўвыра рўдер шукташ тўнгале, сайлымашлан ямдылалташ тўнгалыч. Марий Эл Республик вуйлатыше Леонид Маркелов деке вашлиймашыш мийышым. Тудо мане: «Могай самырык...». «Самырык, но тудын ончыкылыкшо уло. Ныл йочан ача, тўвыра аланыште пашам ышта, мый ятыр ий тудым палем», – вашештыш Михаил Зиновьевич.

Погын деч ик кече ончыч Олег Александрович Третьяков дене вашлийна. Тудо мане: «Ме пеленет улына, тылат полыш кидым пуэна, чыла сай лиеш». Кандидатур-влак коклаште Василий Александрович Пектеев, Анатолий Ильич Радыгин да мый лийынна. Кажныжлан мутым пуышт, кугырак-влак пўшкылыч: «Тудо самырык, тудлан пуэда, кызыт влалше күлеш». Ала-кө зал гыч кычкыраше: «Василий Александрович, шарналте, шкеже мыняр ияш Онъыжалан шогалыч?» Онъыжалан шогалмыж годым мыйын гаяк ийготан лийын улмаш. Тыге тиде йодыш петыралте. Ончыкылык программе дене палдарыме годым Анатолий Радыгин лекте да шке шуко гана ойлымо шомакшым каласыш: «Онъыжа Марий Эл гыч лийшаш, садлан мый шке кандидатурем корандем».

Мыйын илыш корнем дене Олег Геннадьевич Иркабаев палдарыш. Уэш зал гыч йүк шоктыш: «Молан тудым Онбыжалан, тудым вигак культур министрлан шогалташ күлеш». Вара йүклымаш тўнгале, мыланем тудо нелын чучын. Мый – самырык, опыт деч посна, а ваштарешем – кок гана Мер Канашым вуйлатыше, марий тўн्याште лўмлө ен – Пектеев! Туге гынат мый ончыко лектым.

Кок тўшкан йүклымашыже мыйым öрыктарыш. Икымше – ожно тўрлө ведомствышто кугу должностьым айлыше Волжск район гыч икмыняр землякем мылам шке йүкшым ыш пу. Кокымшо – тиде Свердловск кундем делегаций (пелашем тиде кундем гыч) кокытеланыш, тидат шўмеш логале. Урал марий-влак деч öпке шомак лекте: «Те, марий-влак, Марий Элыште иледа, шкендан пашадам веле нөлтеда. Вес кундемыште илыше марий-влак кушто да кузе илымым огыда пале». Тунамак мыйын шонымаш шочо: «Тендан дене верыште пашам ышташ күлеш».

Погын деч вара тўрлө мутланымаш кошто. «Тидым шкет деке ит пурто, тидын дене ыште, тудын дене ит ыште, Мочаевым оналмашлан ит нал». Нине шомаклан көра Мер Канашын икымше пленумышто ны оналмашым, ны комиссий вуйлатыше-влакым ышна сайле, тиде пашам кокымшо вашлиймашлан (пленумлан) кодышна. Мый апрель гыч июнь марте Мер Канашыш сайлалтше кажнын илыш корныжым шымлен лектым: кө кузе пашам ышта, могай сомылым шукта, могай мер пашам ондак ыштен. Тыште мыланем Валерий Александрович Мочаев полшыш. Тунам тудо Марий биографический энциклопедийым ышташ тўналын ыле. «Тыланет польшем күлеш гын, кодам», – мане. Мый тудым полшаш йодым. Тыге паша тўнгале.

– Регионлашке марий форумым лукташ шонымаш тугеже съезд годымак шочын?

– Тунам. Свердловск кундем марийын илышыже, тўвыра ойыртемже дене чакрак палыме лияш манын, тушко каяш шонен ныштышна. 2017 ийыште Погын деч вара шошылан марий форумым ямдылаш тўнална. Верысе вуйлатыше-влак дене кок-кум гана вашлийна. Форумым Сарсаде ялыште эртараш шоненна, но мыланна верысе кучем каласыш: «Пўтынь Россий гыч калык толеш, клуб начар, олмыктенат огына шукто». Красноуфимск олаште эртараш темлышт, ме келшышна. Моткоч кугу паша ышталте, верысе актив ылыже. 300 утла ен тушко тольо. Шкеже, чыла сайын ямдылен шукташ манын, Уралыш ик арня ончыч кайышым. Тунам уло йöсылыкыштым, марий тўня нерген чыла шонымыштым луктын пыштышт. Коклаштышт кок-кум тўшкалан шелалтын илат улмаш, чыла кырча-марчашт тўжвак лекте. Владимир Иванович Айметов ден Леонид Иванович Канакаев кугу пашам ыштышт. Нунылан көра тиде форум кугу күкшытыштö эртаралте. Тиддеч вара лектыш кояш тўнгале. Эн ончыч Сарсаде клубым олмыктышт, варажым районласе тўвыра автономий-влак шочыч.

– **Но нелылык лач Свердловск областыште гына лийын огыл?**

– Тиддеч вара ме Мер Кангаш вуйверыште шонаш тўнална: могай эше неле регион уло? 2009 ий гыч тўналын Марий самырык тукум слёт эрта, а Киров кундем гыч тушко толшо шагал. Форумыштат марий-влак шагал кояш тўналыч. Садлан ме 2018 ийыште президиумышто пунчалым ыштышна: Марий форум дене Виче марий-влак деке лекташ. Ямдылалтме паша гына пел ий деч шагал огыл шуйныш: Правительствоыш, көргө политик министр деке ик гана веле огыл коштна, форумым эртараш верым кычална. Киров олаште Келшымаш пörтым починыт веле ыле, оралте тошто. Ик могырышто олмыктым паша кая, весыштыже Марий форум эртаралтшаш. Мыланна көра олмыктым пашамат мучаш марте писын шуктышт. Миен коштмынан эше ик сай ужашыжым палемдынем – верысе кучемын тусо марий-влак деке шинчаончалтышыже вашталте: нунылан могай-гынат полышым пуаш, нуным түрлө кўкшытан вашлиймашышке ўжаш, Калык-влак кокласе советын енжылан темлаш тўналыч.

Кажне регионьш кугу форумым нангаяш шийвундо кўлеш, ме тыге кажне гана лектын огына сене. Садлан изирак тўшка – вуйвер ен-влак – дене кошташ тўнална. Тыге 2018 ийыште Озан олаште вуйверын заседанийжым эртарышна. Тудо Кокымшо марий калык Погынлан пöлеклалте. Тиддеч вара ме Пермь, Угарман кундемлашке мийышна. Онъыжа семын Сургут, Тюмень олалаштат лийынам.

– **Могай кундемыш каяш шонымаш уло?**

– Одо кундемыш, кызыт тушто моткоч неле. Тўрлө шонымашан марий-влакым ик ўстелтöрыш шынден, нелылыкыштым пален налаш, тудым сенгаш йöным муаш, ик ой дене илаш, ик корно дене каяш полшаш кўлеш. Уке гын калыкна тудо кундемыште йомын пыта.

Пошкырт кундемыштат тыгаяк нелылык ыле. Кугурак ийготан ончылъен-влак самырык марий активлан корным петыренит, кызытсе пагытлан келшыше ойыштым колыштде, пашам ышташ йöным пуэн огытыл. Пуйто нунын деч посна марий илышым нигöат тўзатен огеш сене. Тидын дене шукын келшен огытыл, шелалтыныт. Тушто мыняр гана президиумым але форумым эртараш тыршышна. Ямдылен гына шуктена, ала-могай тореш шомак лектеш, мемнам верысе кучем мöнгеш савыралеш.

2020 ийыште вашталтыш лие. Октябрыште Марий калыкын луымшо Погынжо эртыш, тушко толшо делегат-влак Йошкар-Олаште «Эрвел Марий» автономийын вуйлатышыжым сайлыме шотышто мутланышт, кандидатурым кычалыч. Тыге Пошкырт кундемыште марий мер илыш вашталташ тўнале. «Эрвел Марий» верысе тўвыра автономий у вуйлатышым сайлыш, районласе пöлка-влак у шўлышым налыч, шке пашаштым радамлышт. Тылеч вара 2021 ийыште кугу Марий форумым да пленумым эртарышна.

– Тугеже те марийын тўшкан илыме кажне регионыш миен коштында, калыкнам мо тургыжландарымым пален налында?

– Кугу польшым мылам «Марий Сандалык» журнал ыштен. Тудо Мер Канашын печатлыме органже. Марий тўняште мо ышталтме нерген кажне номерыштыже палдарен шога, тудым мый калыкнам ушышо вийлан шотлем. Редакций пашаен-влак дене пырля марий кундемын кугу ма изи марий ялышке миен коштынам. Тыглай ялысе ен дене вашлийын, илышысе нелылыкшым але, монтешла, куанжым пален налынам, верласе вуйлатыше-влак дене кылым ыштенам.

– **Кызыт чондам мо тургыжландара?**

– Марий йылмым туныктыммо учебник-влак огыт сите, эсогыл кевытыштат нуным налаш огеш лий. Леонид Маркелов «Вес регионласе марий-влак дене чак кылым кучаш огыл» манын. Икмыняр фамилийым ойлен, но мый тудым шым колышт: тунамат да кызытат нунын дене пашам ыштем. Кокымшо вуйлатыше, Александр Евстифеев, толмекыже пашам ышташ сайын тўнгале, но икмыняр ен тудын деке миен «Погын легитимный огыл, Александровым корандаш кўлеш» ойлен. Вуйлатыше, ситуацийым палыде, нунылан ўшанен да правительстве ен-влак ончылно қаласен: «Александровым корандаш. А толын коштшо ен-влакым Мер Канашым вуйлаташ шогалташ». Но тунам Михаил Зиновьевич вашештен: «Онбыжам вашталташлан уэш делегат-влакым сайлыман, калык Погыным чумырыман. Тидым чыла ышташ мемнан шийвундына уло мо? Погын Онбыжам вашталташ ямде мо?» Жап эртымеке гына кўшыл ен-влак умылышт: Мер Канаш правительстве ваштареш пашам огеш нангай, калыкын волгыдо илышыж верч нунын дене пырля пашам ышта.

Мыйын кок срок пашам ыштыме жапыште правительстве кумшо гана вашталте. Толмекыже, у вуйлатыше Юрий Викторович Зайцев шкеж деке вигак ўжө. Тыге ме коктын нылле минут мутланышна. Тудо пашана да нелылык але ситыдымашна нерген йодышто. Мер Канашын пашаж дене палдарышым, Марий Элысе министерстве-влак дене могай кылна нерген ойлышым. Тыгак марий учебник-влакын федеральный переченьыш ятыр ий пурталтде кодмыштым палемдышым. Тидыже мыланна гына огыл, моло регионышто илыше марий-влакланат нелылыкым луктеш. Тудо тиде пашаште мыланна полшаш сөрыш. Весе – марий калыкын эн йоратыме Пеледыш пайремжылан кугыжаныш статусым пуаш йодым.

Жап эртымеке, у вуйлатыше Мер Канашын вуйвержым шкеж деке ўжө. Погынымаште ме кумданрак кутырышна: учебник нергенат, Пеледыш пайрем шотыштат. Мемнан йодмаш коклаште – спутник телевидений, йоча-влаклан марий журнал ден газет-влакым яра шаркалымаш да молат. Ик жап гыч вашлиймашын лектышыжат кояш тўнгале: учебник-влакым федеральный переченьыш пуртымо паша тарваныш, Пеледыш пайремлан кугыжаныш статус пуалте, Мер

Канашын икмынар еңжым стратегический сессийын пашашкыже ушнаш ўжыч.

Чонемым весат тургыжландара: усталык шўлышан марий самырык тукумым куштымаш. Ўдыр-рвезе-влак университетым, колледжым тунем пытарат, профессийым налыт. Ме нуным Марий самырык тукум слёт жапыштат мер паша деке кумыланден шогена, шинчаштышт тулым ылыжтена. А варажым, тунем пытарымеке, вес кундемышке каят да йомыт. Таче марий тўняште самырык драматург, журналист да моло усталык пашаен-влакын чотышт иземеш. Мутлан, Российысе финнугор калык-влакын ассоциацийже самырык поэт-влакын саскашт дене книгам ышта. А самырык возышыжо кушто? Школлаште литератур кружок-влак йомыт. Садланак мемнан ончылнына кугу задаче шога: художник, писатель, композитор, журналист ушем-влак дене пырля тиде «пасум куралшаш» улына.

– III-XI Марий калык погын-влак нерген книга лекшаш. Лудшо-влакым ала палдареда ыле?

– 2016 ийыште Онбыжа лиймеке, кугыжаныш архив дене чак пашам ышташ тўнгална. Кызытсе пагытлан ме 2008 ий гыч 2020 ий марте чумырымо документ-влакым тудын помышыш пыштенна.

2020 ийыште, Онбыжалан кокумшо гана сайлалтмек, книгам лукташ шонымаш шочо. 1992–2020 ийлесе Мер Канашын пашаже марий тўнялан историеш кодшаш. Тидын нерген книга шагал савыкталтын, а кумло ий жапыште мер тўня кузе илен-шўлен, могай паша ышталтым марий веле огыл, моло калыкат палышаш.

Книга – мер толкынын кумло ияш пагытшым иктещ ушышо эртык. Тиде мер толкынын тўнгалтышыже веле, а умбакыже тудым шке пашаж дене самырык тукум пойдарышаш да тўзатышаш. Шуктымсо сомылышт куатле вожан лиеш да укшлаж дене виян пушенге семын калыкнам чапландараш тўнгалеш манын ўшаныме шуэш.

– У Онбыжалан кўм ужыда?

– Мый дечем ончыч Мер Канашым ныл пўрѐен да ик ўдырамаш вуйлатеныт. Кажныже шке пашаже дене, илыш умылымашыже дене ойыртегалтеш. Мо дене мыйын Онбыжа пашам мучашлалтеш, кызыт каласаш неле. Кў ончыкыжо Онбыжа лиеш? Ала ме кызыт тудым ужына да ойлашыже веле аптыранена, ала огына уж... Тудым лач Марий калыкын латкокумшо Погынышкыжо толшо делегат-влак ойырат.

– Вашмутланымашлан тау. Пашада ончыкыжымат ушнен толжо.

Ончыко. - 2022. - № 12. - С. 48-53.